INNOVATIONS IN TECHNOLOGY AND SCIENCE EDUCATION
ISSN 2181-371X
https://sr-journals.org/index.php/ITSE

MAKTABGACHA TA'LIM YOSHDAGI GIPERAKTIV BOLALARGA TA'LIM-TARBIYA BERISHNING PEDAGOGIK-PSIXOLOGIK USULLARI.

Alimova Umida Jumaboy qizi
Urganch Ranch texnologiya Universtiteti
"Maktabgacha ta'lim pedagogikasi va psixologiyasi"
3-bosqich talabasi.

Annotatsiya. Ushbu maqaloda, maktabgacha yoshdagi giperaktiv bolalarda pedogogik-psixologik va ularni tuzatish bo'yicha pedagog kadrlar, shifokorlar,va ota-onalar tomonidan ko'riladigan vazifalar, shuningdek, psixologik korrektsiya qilish, hamda o'yin orqali mashg'ulotlarda o'zlarini psixologik jihatlarini namoyon qilish va ularni xususiyatlarini inobatga olgan holda pedagogik- psixologik ta'lim jarayonini tashkil qilishga qaratilgan.

Kalit so'zlar: Maktabgacha yosh davri, giperaktiv bola, zamonaviy ta'lim, ta'lim- tarbiya shakllari, psixologik va pedagogik xususiyatlar, ota – ona, giperaktivlik, o'sib kelayodgan yosh avlod, rus pedagogi Lestgaft, mashg'ulot jarayoni.

Аннотация. В данной статье рассматриваются педагогико-психологические и коррекционные задачи работы с гиперактивными детьми дошкольного возраста, роль врачей и родителей, а также организация педагогико-психологического воспитательного процесса с учетом психологических аспектов их развития в обучающей деятельности посредством игр и особенностей ребенка.

Ключевые слова: дошкольный возраст, гиперактивный ребенок, современное образование, формы обучения, психолого-педагогические характеристики, родители, гиперактивность, молодое поколение, российский педагог Лестгафт, воспитательный процесс.

Annotation. This article focuses on the pedagogical-psychological and corrective tasks of preschool hyperactive children, doctors, and parents, as well as on the organization of the pedagogical-psychological educational process, taking into account the psychological aspects of their development in educational activities through games and the characteristics of the child.

Keywords: Preschool age, hyperactive child, modern education, forms of education, psychological and pedagogical characteristics, parents, hyperactivity, the younger generation, Russian pedagogue Lestgaft, educational process.

KIRISH. O'tgan davr mobaynida mamlakatimizda o'sib borayotgan avlodni sog'lom va har tomonlama yetuk voyaga yetkazish, ta'lim-tarbiya jarayoniga samarali ta'lim va tarbiya shakllari hamda usullarini joriy etishga qaratilgan maktabgacha ta'limning samarali tizimini tashkil etish bo'yicha keng ko'lamli ishlar amalga oshirildi. Hususan, Maktabgacha ta'lim sohasida davlat-xususiy sheriklikni rivojlantirish uchun yaratilgan qulay shart-sharoitlar, nodavlat maktabgacha ta'lim muassasalari sonini yanada oshirish va ular ko'rsatadigan xizmatlar turlarini kengaytirish uchun mustahkam poydevor bo'ldi. Shu bilan birga, olib borilgan tahlil, bolalarning maktabgacha ta'lim bilan qamrovini ta'minlash, maktabgacha ta'lim tashkilotlarini zamonaviy o'quv-metodik materiallar va badiiy adabiyotlar bilan to'ldirish, sohaga malakali pedagog va boshqaruv kadrlarini jalb qilish masalalarini hal etish zarurligini ko'rsatmoqda.

ADABIYOTLAR TAHLILI. Giperaktivlik - o'z nomi bilan "giper"- yuqori, "aktiv"- faol, yuqori faollikda yuruvchi degan ma'noni bildiradi. Giperaktivlik yosh jihatidan bu sindrom asosan

maktabgacha yosh davrida aniqroq namoyon bo‘la boshlaydi, ya’ni bu sindrom ko‘proq 5-7 yoshli bolalarda ko‘p uchrashi kuzatilgan. Sindromning namoyon bo‘lish cho‘qqisi 6-7 yosh davriga to‘g‘ri keladi. Bu sindrom o‘g‘il bolalarda qiz bolalarga nisbatan ko‘proq uchraydi. Qiz bolalarda bu sindrom yashirin holatda kechadi. Qiz bolalarda boshqa bolalarga qo‘shilmaslik, tez xafa bo‘lib qolish, kam gapirish, tezda yig‘lash, bitta o‘yinchoqni bir yoki bir necha soat o‘ynab o‘tirish kabi harakatlar bilan namayon bo‘ladi

Mashhur rus pedagogi Lestgaftning fikricha, insonning maktabgacha yosh davri shunday bir bosqichki, bu davrda bolalarda xarakter xislatlarining namunalari shakllanib, axloqiy xarakterning asoslari yuzaga keladi. Maktabgacha yoshdagi bolalarning ko'zga tashlanib turuvchi xususiyatlaridan biri, ularning harakatchanligi va taqlidchanligidir. Bola tabiatining asosiy qonunini shunday ifodalash mumkin: bola uzluksiz faoliyat ko'rsatishni talab qiladi, lekin u faoliyat natijasidan emas, balkl faoliyatning bir xilligi va surunkaliligidan toliqadi. Psixologik va pedagogik adabiyotlarda giperaktiv bolalarni tasvirlash uchun atamalar ishlatiladi: mobil, impulsiv, energiya beruvchi, doimiy dvigatel, jonli, vulqon. Ba'zi mualliflar bundan ham foydalanadilar: motorli rivojlanish turi, faolligi oshgan bolalar, bolalar yuqori ta'sirchanlik. Mutaxassislarning fikriga ko'ra, deyarli bolalarning yarmi giperaktivlik deb ataladigan narsadan aziyat chekmoqda. Nafaqat mamlakatimizda, balki butun dunyoda ularning soni tobora ortib bormoqda. Agar bola giperaktiv bo‘lsa, unda nafaqat o'zi, balki o'zining atrofidagilar ham qiyinchiliklarga duch keladi atrof-muhit: ota-onalar, tengdoshlar, o'qituvchilar. Bunday bolaga o'z vaqtida yordam kerak, aks holda kelajakda bu mumkin bo‘lgan psixopatik shaxs shakllanadi: ma'lum bir voyaga etmagan huquqbuzarlar orasida ularning katta qismi giperaktiv bolalardir.[1].

TADQIQOT METODOLOGIYASI. Psixologlar giperaktiv bolalarning quyidagi alomatlarini aniqlaydilar:

- qo'llar va oyoqlar bilan bezovtalanadigan harakatlarni amalga oshiradi;
- jim o'tira olmaydi, burishadi, burishadi;
- tashqi stimullar bilan osongina chalg'itadi;
- o'yinlar paytida va turli xil o'yinlarda o'z navbatini kutish qiyin jamoadagi vaziyatlar (sinfda, ekskursiyalar va ta'til paytida);
- savollarga ko'pincha ikkilanmasdan, ularni tinglamasdan javob beradi oxiri;
- tavsiya etilgan vazifalarni qiyinchilik bilan bajaradi (salbiy bilan bog'liq emas xulq-atvor yoki tushunishning etishmasligi);
- vazifalarni bajarishda diqqatni saqlab qolish qiyin o'yin vaqti;
- ko'pincha tugallanmagan harakatlardan boshqasiga o'tadi;
- jim, xotirjam o'ynay olmaydi;
- ko'p suhbatlashadi, boshqalarga xalaqit beradi, boshqalarga yopishadi (masalan, boshqa bolalarning o'yinlariga aralashish);
- ko'pincha bolalar bog'chasida, maktabda, uyda, zarur bo'lgan narsalarni yo'qotadi;
- ba'zan xavfli harakatlarni o'ylamasdan qiladi oqibatlarini, lekin u maxsus sarguzasht yoki hayajonni qidirmaydi (masalan, atrofga qaramasdan tashqariga yuguradi).

Giperaktivlik ko'pincha boshqalar bilan munosabatlardagi muammolar, o'rganishdagi qiyinchiliklar va o'ziga past baho berish bilan birga keladi. Biroq, bolalarda intellektual rivojlanish darajasi giperaktivlik darajasiga bog'liq emas va yoshga bog'liq me'yorlardan oshib ketishi mumkin. Giperaktivlikning birinchi ko'rinishlari 7 yoshdan oldin kuzatiladi va qizlarga qaraganda o'g'il bolalarda ko'proq uchraydi.

Giperaktivlikning sabablari haqida turli xil fikrlar mavjud: bularga genetik omillar, miyadagi strukturaviy va funktsional farqlar, tug'ilishdagi shikastlanishlar, bola hayotining birinchi oylarida boshidan kechirgan yuqumli kasalliklar va boshqalar kirishi mumkin. Qoida tariqasida, giperaktivlik sindromining asosiy sababi minimal miya disfunktsiyasi (MBD) bo'lib, uning mavjudligi ixtisoslashgan tashxis qo'yilgandan so'ng nevrolog tomonidan aniqlanadi. Agar kerak bo'lsa, dori-darmonlar buyurilishi mumkin. Biroq, giperaktiv bolani davolash va uning guruh muhitiga

moslashishiga yondashuv keng qamrovli bo'lishi kerak. Giperaktiv bolalar bilan ishlash bo'yicha mutaxassis, tibbiyot fanlari doktori va professor Yu.S. Shevchenko ta'kidlaganidek, "Hech qanday tabletka odamga o'zini qanday tutishni o'rgata olmaydi. Bolalikda rivojlanadigan noo'rin xatti-harakatlar singib ketishi va odatiy holga aylanishi mumkin..." Bu yerda ota - ona, psixolog yoki o'qituvchi yordamga keladi. Ota-onalar bilan yaqindan hamkorlik qilib, ular bolaga tengdoshlar va kattalar bilan samarali muloqot qilish usullarini o'rgatishlari mumkin.[2].

TAHLIL VA NATIJALAR. Xulq-atvor muammolari va o'rganishda qiyinchiliklarga duchor bo'lgan bolalarning muammolari bugungi kunda ayniqsa dolzarbdir. Doimiy ravishda hayajonlangan, beparvo, bezovta va shovqinli bo'lgan bunday bolalar o'qituvchining e'tiborini tortadi, u esa ularning jimgina o'tirishlarini, topshiriqlarni bajarishlarini va yon atrofidaglarni bezovta qilmasliklarini ta'minlashi kerak. Bu bolalar mashg‘ulot paytida doimo o'z faoliyati bilan band bo'lishadi; ularni o'tirishga majbur qilish, topshiriqni tinglashga undash, uni bajarish esa undan ham qiyin. Ular o'qituvchini "eshitmaydilar"; ular hamma narsani yo'qotadilar va hamma narsani unutadilar. Zamonaviy ta'lim tashkilotlari bolaning hayotini tartibga soluvchi normalar, qoidalar va talablar tizimini ifodalaganligi sababli, mavjud ta'lim va tarbiya tizimi giperaktiv bolalar bilan ishlashga moslashtirilmagan deb aytish mumkin. Shu sababli, so'nggi yillarda giperaktiv bolalarni samarali o'qitish masalasi tobora dolzarb bo'lib bormoqda va o'qituvchilar va bolalar psixologlari orasida muhokama qilinmoqda. Bir necha yil oldin, bolalar bog'chasi guruhlarida atigi bir yoki ikkita giperaktiv bola bor edi, ammo hozir bu guruh allaqachon o'quvchilarning taxminan 20-30% ni tashkil qiladi. Va bu foiz doimiy ravishda o'sib bormoqda.

Barcha mavjud xulq-atvor muammolariga qaramay, giperaktiv bolaning intellektual funktsiyalari buzilmagan va bunday bolalar umumiy ta'lim o'quv dasturini muvaffaqiyatli o'zlashtirishlari mumkin, agar ta'lim muhitining talablari bolaning qobiliyatlariga mos kelsa. Biroq, ta'lim tizimining o'zi, ayniqsa bolalar bog'chasi va maktabning dastlabki bosqichlarida, psixotravmatik bo'lib, giperaktiv bolalarda moslashmagan holatlarning rivojlanishiga olib keladi. Shunday qilib, giperaktiv bolalar (ayniqsa, maktabgacha yoshdagi bolalar va boshlang'ich maktab o'quvchilari) harakatga bo'lgan ehtiyojni oshiradilar, bu esa uyushgan hayot talablariga zid keladi, chunki bolalar bog'chasidagi xulq-atvor qoidalari ularga mashg‘ulot paytida yoki hatto bo'sh mashg'ulotlar paytida ham erkin harakatlanishga imkon bermaydi. Va ketma-ket mashg‘ulot davomida, 20-25 daqiqa davomida stolda o'tirish ular uchun imkonsiz vazifadir. Shuning uchun mashg‘ulot boshlanganidan keyin 5-10 daqiqa ichida giperaktiv bola jimgina o'tira olmaydi. Bunga mashg‘ulotda cheklangan harakatchanlik va ta'lim faoliyatida va kun davomida o'zgarishlarning yo'qligi yordam beradi. Bolalar bog'chasida, ayniqsa maktabda o'quv materiallarini taqdim etish tizimi asosan pedagogik monolog bo'lib, u boladan diqqat bilan tinglashni va reaktiv xatti-harakatni talab qiladi, giperaktiv bolalar esa ma'lumot olish uchun asosan vizual va taktil havolalarga muhtoj. Shunday qilib, o'quv materialini taqdim etish usullari (uning yetarlicha xilma-xil emasligi) va giperaktiv bolaning ko'p kanalli idroki o'rtasidagi nomuvofiqlik haqida ham gapirish mumkin.[3].

Giperaktiv bolalar bilan qanday o'ynash kerak?

Giperaktiv bolalar uchun o'yinlarni (ayniqsa faol o'yinlarni) tanlashda quyidagi xususiyatlarni hisobga olish muhimdir: diqqat yetishmovchiligi, impulsivlik, juda yuqori faollik darajasi, shuningdek, uzoq vaqt davomida guruh qoidalariga amal qila olmaslik, ko'rsatmalarni tinglash va bajarish (tafsilotlarga e'tibor qaratish) va tez charchash. O'yinda ular o'z navbatlarini kutishda va boshqalarning manfaatlarini hisobga olishda qiynalishadi. Shuning uchun bunday bolalarni asta-sekin guruh mashg'ulotlariga jalb qilish tavsiya etiladi. Siz individual ish bilan boshlashingiz, keyin bolani kichik guruh o'yinlariga jalb qilishingiz va shundan keyingina guruh o'yinlariga o'tishingiz mumkin. Diqqatni rivojlantirishga yordam beradigan aniq qoidalarga ega o'yinlardan foydalanish tavsiya etiladi.

O'yinlar mashq qilish uchun mo'ljallangan funksiya	Yakka	Guruh
Diqqat	“Farqni toping” “Taqiqlangan harakat”	"Taqiqlangan harakat" "To'pni uzatish" "Braun harakati"
Motorni boshqarish	"Qo'llar bilan gaplashish"	Dengiz to'lqinli
Impulsni boshqarish	"Gapiring!" "Yeyish mumkin, yeyilmaydi"	"Yeyish mumkin-yeyish mumkin emas" "Gapiring!" "Siyam egizaklari" "Ko'r odam va yo'lboshchi it"

1-jadval O'yinlari bitta funktsiyani mashq qilish uchun.

Zaif funktsiyalarni mashq qilish ham bosqichma-bosqich amalga oshirilishi kerak. Dastlab, faqat bitta funktsiyani rivojlantirishga yordam beradigan mashqlar va o'yinlarni tanlash kerak. Masalan, faqat diqqatni rivojlantirishga qaratilgan o'yinlar yoki bolaning impulsiv harakatlarini boshqarishga o'rgatadigan o'yinlar. Ishning alohida bosqichi bolaning harakatni boshqarish ko'nikmalarini egallashiga yordam beradigan o'yinlardan foydalanish bo'lishi mumkin. 1-jadval boshlang'ich nuqta bo'lib xizmat qilishi mumkin, o'yinlarni qanday tanlashning bir misoli. Jadvaldan ko'rinib turibdiki, ba'zi o'yinlardan ham individual, ham guruhli ishlarda foydalanish mumkin.[5].

Xulq-atvor muammolari va o'rganishda qiyinchiliklarga duchor bo'lgan bolalarning muammolari bugungi kunda ayniqsa dolzarbdir. Doimiy ravishda hayajonlangan, beparvo, bezovta va shovqinli bo'lgan bunday bolalar o'qituvchining e'tiborini tortadi, u esa ularning jimgina o'tirishlarini, topshiriqlarni bajarishlarini va yon atrofidaglarni bezovta qilmasliklarini ta'minlashi kerak. Bu bolalar mashg‘ulot paytida doimo o'z faoliyati bilan band bo'lishadi; ularni o'tirishga majbur qilish, topshiriqni tinglashga undash, uni bajarish esa undan ham qiyin. Ular o'qituvchini "eshitmaydilar"; ular hamma narsani yo'qotadilar va hamma narsani unutadilar.

XULOSA. Xulosa tariqasida shuni aytish mumkinki, har bir bolaga individual yondashuv ajoyib! Lekin qanchalik individual bo'lishidan qat'i nazar, biz kattalar bolaga o'z me'yorlarimiz bilan "yondashamiz". Va keyin biz yana o'zimizning "kattalar" tashxisini qo'yamiz. Ammo bolaning muammosi haligacha hal qilinmagan va uni hal qilish uchun biz unga bolaning o'z ko'zi bilan qarashimiz kerak. Shuning uchun, biz osongina giperaktiv, tajovuzkor, xavotirli va autistik bolalar deb tasniflaydiganlar o'zlari, boshqa bolalar va kattalar haqida nima deb o'ylashlarini bilish qiziqarli bo'lar edi

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. B.R.Djurayeva, H.M.Tojiboyeva, G.M.Nazirova MAKTABGACHA TA ’LIM YOSHIDAGI BOLALARGA T A ’LIM-TARBIYA BERISHNING ZAMONAVIY TENDENSIYALARI
2. Salayeva.L. Sa’dullayeva.M Bolalar psixologiyasidagi muammolar va ularni bartaraf etish usullari. – T.,Uslubiy qo‘llanma 2021 y
3. Гиперактивные дети. Рекомендации родителям и воспитателям КовалеваЕлена Борисовна, кандидат психологических наук, доцент кафедры дошкольного образования СПб АППО
4. psihologicheskie-igry-i-uprazhnenija-dlja-raboty-s-giperaktivnymi trevozhnymii -agresivnymi-detmi
5. ЛЮТОВА Е.К., МОНИНА Г.Б. ШПАРГАЛКА ДЛЯ ВЗРОСЛЫХ: ПСИХО КОРРЕКЦИОННАЯ РАБОТА С ГИПЕРАКТИВНЫМИ, АГРЕССИВНЫМИ, ТРЕВОЖНЫМИ И АУТИЧНЫМИ ДЕТЬМИ.

ELEKTRON SAYTLAR:

6. https://qalampir.uz/uz/news/prezident-2030-yilgacha-maktabgacha-ta-lim-tizimini-rivozhlantirish-buyicha-k-arorni-imzoladi-3326